

Черниш Ольга Василівна
*старший викладач кафедри
фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Черныш Ольга Васильевна
*старший преподаватель кафедры
финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Chernysh Olga
*Lecturer of the
Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design*

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВУЗА

METHODS EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE ACTIVITIES OF THE HIGHER EDUCATION

Анотація. В статті розглянуто методи оцінювання ефективності діяльності вищих навчальних закладів. Проаналізовано концепції ефективності управління, розкрито проблеми, що виникають при визначенні соціально-економічної ефективності діяльності ВНЗ, наведено приклад практичного застосування концепції ефективності управління «збалансована система показників». Проведено дослідження можливості застосування збалансованої системи показників в стратегічному плануванні діяльності ВНЗ, що дасть їм можливість адаптації з урахуванням мінливості оточуючого середовища, розширення перспективних проєкцій та корегування ієрархій. Розглянуто ієрархію перспектив збалансованої системи показників та їх роль в управлінні вищими навчальними закладами.

Ключові слова: ефективність, освітня діяльність, вища освіта, оцінювання, витрати.

Аннотация. В статье рассмотрены методики оценки эффективности деятельности высших учебных заведений. Проанализированы концепции эффективности управления, раскрыты проблемы, возникающие при определении социально-экономической эффективности деятельности вузов, приведен пример практического применения концепции эффективности управления «сбалансированная система показателей». Проведено исследование возможности применения сбалансированной системы показателей в стратегическом планировании деятельности вузов, что даст им возможность адаптации с учетом изменчивости окружающей среды, расширение перспективных проекций и корректировки иерархий. Рассмотрено иерархию перспектив сбалансированной системы показателей и их роль в деятельности высших учебных заведений.

Ключевые слова: эффективность, образовательная деятельность, высшее образование, оценки, расходы.

Summary. The article deals with the methods of evaluating the performance of higher education institutions. The concepts of management efficiency are analyzed, the problems arising in determining the socioeconomic efficiency of the higher education institutions are disclosed, an example of the practical application of the concept of management efficiency Balanced Scorecard. The research has been carried out on the possibility of using a Balanced Scorecard in the strategic planning of the university, which will enable them to adapt to the variability of the environment, expand perspective projections and adjust hierarchies. The hierarchy of perspectives of a balanced system of indicators and their role in higher educational institutions is considered.

Key words: efficiency, educational activity, higher education, evaluation, expenses.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток ринкових відносин в економіці обумовлює зміни в розвитку самих ВНЗ і потребу в постійному вдосконаленні завдань і цілей освітнього процесу з урахуванням потреб держави, галузі, бізнесу, ринку праці. Необхідне постійне вдосконалення методів і методик підготовки високопрофесійних фахівців на основі модернізації навчального процесу та вирішення практичних завдань, адекватних сучасній моделі розвитку соціально-економічного середовища. Роботодавці, зацікавлені у кваліфікованих кадрах, готові інтегруватися у систему освіти різноманітними способами, зокрема, через присутність в наглядових радах університетів, складання навчальних програм, участь в розробці професійних стандартів, організацію виробничої практики та підтримку професійної освіти [1].

Формування сучасної освітньої політики повинно сприяти пошуку напрямлень та практичних заходів з розширення доступності, покращення якості та підвищення ефективності освітньої діяльності ВНЗ.

Традиційно ефективність роботи будь-якого господарюючого суб'єкта визначається як відношення кінцевого результату до використаних для його досягнення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Між тим в дослідженнях багатьох економістів поняття ефективності освітньої діяльності ВНЗ ототожнюється з поняттями «результативність», «економічність» або ж «якість освітнього процесу».

Складність оцінювання ефективності діяльності вищого навчального закладу зумовлена тим, що з одного боку він являє собою бюджетну організацію (коли мова йде про державний ВНЗ), з іншого — є учасником ринкових відносин. В результаті виникає необхідність узгодження соціальних та економічних ефектів діяльності ВНЗ. Разом з тим ефективність освітньої діяльності нерідко досліджується лише з точки зору економічних аспектів роботи, без врахування соціальних, особливо при проведенні аналізу підприємницької діяльності ВНЗ.

Ефективність в загальному вигляді розглядається як основна характеристика функціонування системи освіти, яка виявляє ступінь реалізації мети і досягнення поставлених завдань.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Актуальні проблеми стану й тенденцій розвитку освіти України досліджували вітчизняні науковці зокрема, І. М. Грищенко [1, 2], В. Г. Кремін [11], М. Ф. Степко [11] та інші.

Окремі аспекти проблеми розробки теоретико-методологічних засад аналізу забезпечення якості підготовки спеціалістів та вимог до їх професійної

підготовки у сучасних умовах розглянуто в працях, Д. Коваленко [10], Н. Г. Синькової [5].

На сьогодні відомі публікації, у яких порушуються питання, пов'язані з застосуванням економіко-математичних методів для оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, визначення потреби в спеціалістах та якості їх підготовки. Це, зокрема, праці О. Андреева [3], Н. Р. Кельчевської [4], Баранова І. М. [7], Егорової Є. М. [8] та інших. У значній частині досліджень вирішуються питання використання економіко-математичних моделей для розрахунку показників розвитку галузі освіти.

Формування мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає у проведенні аналізу концепцій та методик оцінювання ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Вищі навчальні заклади розглядаються сьогодні як повноправний суб'єкт ринкових відносин, що виступають в ролі виробника особливого товару — освітніх послуг, та виконують функцію генератора громадського інтелекту через підготовку та перепідготовку висококваліфікованих кадрів для ринкової економіки, та самостійно визначаючи напрям свого розвитку, цілі та методи їх досягнення.

Процес навчання — це процес певного впливу викладача на студента, а точніше — певна робота (взаємодія) зі студентами. Від цієї взаємодії, активності, ініціативи і креативності викладачів і тих, хто навчається, від відкритості їх співпраці в досягненні цілей залежать ефективність освітньої діяльності та її економічний аспект [2].

Вирішення завдань адаптації, виживання та розвитку в сучасних умовах вимагає від ВНЗ не лише постійної діагностики стану і тенденцій ринку освітніх послуг, оцінки своєї позиції на ньому, але й застосовувати методи прогнозування розвитку ринку, розробляти альтернативні варіанти власної майбутньої поведінки залежно від зміни зовнішнього середовища, тобто використовувати стратегічні підходи в управлінні своєю діяльністю. З огляду на це, керівництву ВНЗ необхідно проводити аналіз та перегляд деяких аспектів існуючих систем управління, а також розробка їх більш оптимальними та результативними.

Для прийняття оперативних управлінських рішень а також успішного виконання стратегічних та тактичних завдань ВНЗ виникає необхідність самооцінки навчальних закладів. В цих умовах зростає значення оцінювання ефективності освітньої діяльності з позиції самого ВНЗ.

На сьогодні науковцями запропоновано безліч методик, які дозволяють оцінити ефективність на

основі групи показників, що характеризують стан усіх сфер діяльності ВНЗ. При цьому такі моделі не завжди враховують співвідношення витрат та результатів. Так Н. Р. Кельчевською запропоновано розрахунок показників «критеріального та інтегрального типу», перші з яких визначають ефективність підготовки спеціалістів в цілому, а другі відображають систему чинників що здійснюють вплив на ефективність діяльності ВНЗ [3]. Проте дана методика не включає дослідження витратної сторони діяльності ВНЗ, тоді як відомо, що один і той же результат може бути досягнуто з різними обсягами витрачених коштів.

Серед наявних моделей оцінювання ефективності діяльності ВНЗ є ті, що побудовані за принципом «витрати — якість». Так О. Андреев пропонує оцінювати ефективність освіти (зокрема дистанційної) за допомогою векторного показника що в свою чергу включає в себе ще два показника: якість — (Я) та вартість — (В), тоді, згідно зазначеної моделі ефективність (Е) буде визначатись як: $E=(Я, В)$ [4]. Н. Г. Сінькова для оцінювання ефективності діяльності ВНЗ пропонує застосування вартісної моделі, особливістю якої є вимірювання ефективності на вході (розраховується ефективність процесу набору абітурієнтів) та на виході (визначається відсоток працевлаштування випускників) системи [5]. Варто зазначити, що у випадку надання платних освітніх послуг вартість підготовки (у вигляді фактичних затрат) не завжди співпадає з ціною. Це пов'язано з тим, що встановлення ціни на освітні послуги частіше за все орієнтується не на затратну модель, а на попит з боку споживачів. Тому, на нашу думку, при оцінюванні ефективності діяльності ВНЗ, доцільніше враховувати як витрати на надання освітніх послуг, так і їх вартість для кінцевого споживача.

Приймаючи до уваги представлені методики, можна зазначити, що соціально-економічна ефективність освітньої діяльності ВНЗ може розглядатись як відношення отриманої величини соціального та економічного ефектів до витрат ресурсів, що зумовили досягнення цих ефектів.

Пошуки кількісного вираження ефективності діяльності ВНЗ донині не привели до однозначного результату та не дали чіткої відповіді на питання: які результати праці, з одного боку, та які витрати праці — з іншого, повинні бути враховані в даному випадку.

На сьогодні одним з найуживаніших стратегічних обліково-аналітичних інструментів менеджменту ВНЗ повинна виступати збалансована система показників (Balanced ScoreCard, BSC), що дає змогу розглядати їх місію та загальну стратегію через систему чітко поставлених цілей та завдань, а також

показників, що визначають ступінь досягнення цих цілей [6, с. 24].

У світовій практиці є приклади застосування збалансованої системи показників (BSC) у вищих навчальних закладах: у Великобританії це Університет Единбурга (University of Edinburgh), Відкритий університет (Open University), Каледонський університет Глазго (Glasgow Caledonian University); в США Каліфорнійський університет (University of California), Державний університет Огайо (Ohio State University), Purdue University; в Австралії Університет Ньюкасла (University of Newcastle). В Росії з 2004 р збалансована система показників застосовується у Владивостоцькому державному університеті економіки та сервісу (ВДУЕС) [7].

Принципові переваги збалансованої системи показників, що відрізняють даний метод з поміж інших системних методів полягають у наступному:

- можливість пов'язання стратегічних цілей з оперативними діями, що дають змогу реалізувати стратегію;
- використання для оцінки діяльності поряд з фінансовими й не фінансовими показниками, що сприяє комплексній оцінці та можливості їх моніторингу в якості об'єкту управлінського обліку;
- своєчасне реагування на зміни в бізнес-процесах, що не відповідають стратегії, за допомогою різниці між показниками що вимірюють досягнуті результати та показниками що відображають процеси по досягненню цих результатів.

Збалансована система показників дозволяє скоординувати цілі та заходи що розробляються зі стратегічними пріоритетами та місією ВНЗ, допомагаючи вирішувати дві ключові проблеми: ефективно оцінювати результати діяльності ВНЗ та успішно реалізувати стратегію.

Важливою методологічною характеристикою збалансованої системи показників є можливість її адаптації до діяльності конкретного ВНЗ з урахуванням сучасних комбінацій його параметрів, розширенням перспективних проєкцій та корегування ієрархій, запропонованих Р. Капланом та Д. Нортеном.

Цілі, перспективи, показники даної системи формуються у відповідності до світоглядної позиції та стратегії кожного конкретного ВНЗ.

Варто зазначити, що для ВНЗ, що розглядає як довгострокову ціль підвищення якості та інноваційності освітньої діяльності, в структурі збалансованої системи показників варто виділити п'ять основних, взаємопов'язаних перспектив, що найбільш повно їх характеризують: вага в суспільстві; споживачі та інші зацікавлені сторони; внутрішні бізнес-процеси; інфраструктура та співробітники; фінанси [8, с. 125].

Показники варто розглядати як ланцюг взаємозалежних складових, що розміщені в ієрархічному порядку (з гори до низу), а не як набір незалежних параметрів ВНЗ.

Кожний показник збалансованої системи показників повинен відповідати наступним вимогам:

- адекватність меті;
- змістовність (повинен мати сенс і бути зрозумілим);
- вимірність (можливість виміряти значення);
- мінімальність (повинен складатись з найменшого числа одиничних показників);
- повнота (повинен повно відображати мету та результати діяльності).

Показники перспективи «Вага в суспільстві» визначають, яким повинен бути ВНЗ, щоб відповідати вимогам та суспільним інтересам.

Показники перспективи «Споживачі та інші зацікавлені сторони» оцінюють ступінь вдовolenості споживачів освітніх та науково-дослідних послуг, як джерело стійкого створення споживчої вартості, а також збереження та розширення їх кількості.

До цієї категорії можна віднести всю сукупність складових ділових, довгострокових та цілеспрямованих взаємовідносин ВНЗ у зовнішньому та внутрішньому середовищі, усю спільноту, що зацікавлена у ефективному функціонуванні ВНЗ: студентів, батьків, випускників, працевлаштуваних, державу, персонал ВНЗ, представників професійної спільноти та ринку освітніх послуг, представників органів влади тощо.

Показники перспективи «Внутрішні бізнес-процеси», тобто показники раціональної організації бізнес-процесів ВНЗ, відображають створення споживчої вартості освітніх послуг.

Показники перспективи «Інфраструктура та співробітники» описують нематеріальні активи ВНЗ та їх роль в реалізації стратегії, визначають, які співробітники (особливо професорсько-викладацький

склад), знання, технології, ресурси необхідні для забезпечення ефективності основних процесів ВНЗ.

Показники перспективи «Фінанси» відображають, яких значень фінансових показників повинен досягнути ВНЗ, щоб забезпечити фінансову стійкість та надійність.

Для кожної мети варто розробити результативні та формуючі показники. Результативні показники характеризують ступінь досягнення мети, дозволяють проводити підсумковий аналіз її досягнення. Формуючі показники відображають зусилля, спрямовані на досягнення мети, дозволяють здійснювати моніторинг та оперативний аналіз відхилень.

Таким чином, на основі збалансованої системи показників, «керівник має змогу визначити, як організація працює над створенням вартості для сьогоdnішніх та майбутніх клієнтів та що варто зробити для того, щоб розширити внутрішні можливості та збільшити інвестиції в персонал, бізнес системи та процедури, з метою удосконалення своєї діяльності в майбутньому» [9, с. 14].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З метою підвищення економічної ефективності діяльності ВНЗ необхідна комплексна оцінка результатів освітньої діяльності та пов'язаних з нею витрат. При цьому таку оцінку варто проводити за кожною спеціальністю окремо, з урахуванням форми навчання. Це дасть можливість виявити сильні та слабкі сторони в роботі ВНЗ, визначити резерви підвищення результативності та економічності освітнього процесу, підвищити якість прийнятих управлінських рішень.

Застосування збалансованої системи показників в стратегічному управлінні ВНЗ дозволить мінімізувати розрив між поточними (оперативними) результатами та кінцевими (стратегічними) цілями ВНЗ, а також проводити регулярний моніторинг та аналіз ступеня досягнення цілей.

Література

1. Грищенко І. М. Інноваційні підходи до забезпечення взаємодії науки з бізнесом і вищою освітою — чинники підвищення якості освіти / І. М. Грищенко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Спецвипуск. Економічні науки. — 2016. — № 5(101). — С. 22–31.
2. Грищенко І. М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України / І. М. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 3 (177). С. 134–141
3. Кельчевская Н. Р. Проведение финансового анализа государственного образовательного учреждения / Н. Р. Кельчевская, Н. Б. Прохорова, М. В. Павлова. 2-е изд., испр. — Екатеринбург: УГТУ; УПИ, 2003. — 126 с.
4. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения / А. А. Андреев. — Режим доступа: <http://www.iet.mesi.ru/br/ogl-b.htm>.
5. Синькова Н. Г. Организационно-методические подходы к оценке затрат на качество образовательной организации / Н. Г. Синькова // Качество. Инновации. Образование. 2007. № 2(24). С. 22–28.

6. Каплан, Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию [Текст] / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. — 2-е изд., испр. и доп. / Пер. с англ. М. Павловой. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2010. — 320 с.

7. Баранов И. Н. Оценка деятельности вуза: возможности использования Сбалансированной системы показателей / Анализ и совершенствование управления экономикой вузов: Материалы проекта. СПб., 2004.

8. Егорова, Е. М. Концепция управленческого учета в вузах [Текст]: монография / Е. М. Егорова. — Волгоград: Волгоградская ГСХА, 2012. — 379 с.

9. Каплан, Роберт С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты [Текст] / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. — 512 с.: ил.

10. Коваленко Д. І. Механізми фінансування розвитку системи вищої освіти / Д. І. Коваленко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. — 2017. — Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2017 р., м. Київ). — С. 226–237.

11. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ: Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 25-річчя незалежності України).

References

1. Hryshchenko I. M. Innovatsiyni pidkhody do zabezpechennya vzyayemodiyi nauky z biznesom i vyshchoyu osvitoyu — chynnyky pidvyshchennya yakosti osvity / I. M. Hryshchenko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu. Spetsvypusk. Ekonomichni nauky. — 2016. — № 5(101). — P. 22–31.

2. Hryshchenko I. M. Faktory pidvyshchennya efektyvnosti osvityvnyi diyal'nosti vyshcheykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny / I. M. Hryshchenko // Aktual'ni problemy ekonomiky. 2016. № 3 (177). S. 134–141

3. Kel'chevskaya N. R. Provedeniye finansovogo analiza gosudarstvennogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya / N. R. Kel'chevskaya, N. B. Prokhorova, M. V. Pavlova. 2-ye izd., ispr. — Yekaterinburg: UGTU; UPI, 2003. — 126 s.

4. Andreyev A. A. Didakticheskiye osnovy distantsionnogo obucheniya / A. A. Andreyev. — Rezhim dostupa: <http://www.iet.mesi.ru/br/ogl-b.htm>

5. Sin'kova N. G. Organizatsionno-metodicheskiye podkhody k otsenke zatrat na kachestvo obrazovatel'noy organizatsii / N. G. Sin'kova // Kachestvo. Innovatsii. Obrazovaniye. 2007. № 2(24). S. 22–28.

6. Kaplan, Robert S. Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Vot strategii k deystviyu [Tekst] / Robert S. Kaplan, Deyvid P. Norton. — vtoroy izd., Ispr. i dop. / Per. s angl. M. Pavlovoy. — M.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2010. — 320 с.

7. Baranov I. N. Otsenka deyatel'nosti vuza: vozmozhnosti ispol'zovaniya sbalansirovannoy sistemy pokazateley // Analiz i sovershenstvovaniye upravleniya ekonomikoy vuzov: Materialy proyekta. SPb., 2004.

8. Ehorova, E. M. Kontseptsyya upravlencheskogo ucheta v vuzakh [Tekst]: monohrafiya / E. M. Ehorova. — Vol'gograd: Vol'gogradskaya HSKHA, 2012. — 379 s.

9. Kaplan, Robert S. Strategicheskiye karty. Transformatsiya nematerial'nykh aktivov v material'nyye rezul'taty [Tekst] / Robert S. Kaplan, Deyvid P. Norton / Per. s angl. — M.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. — 512 с.: ил.

10. Kovalenko D. I. Mekhanizmy finansuvannya rozvytku systemy vyshchoyi osvity / D. I. Kovalenko // Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu. Seriya Ekonomichni nauky. — 2017. — Spetsvypusk: Efektyvnist' orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiynoho rozvytku vyshchoyi osvity: materialy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (6 zhovtnya 2017 r., m. Kyiv). — S. 226–237.

11. Natsional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini / Nats. akad. pед. nauk Ukrayiny; [redkol.: V. H. Kremen' (holova), V. I. Luhovyy (zast. holovy), A. M. Hurzhiy (zast. holovy), O. YA. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red. V. H. Kremenya. — Kyiv: Pedahohichna dumka, 2016. — 448 s. — Bibliohr.: s. 21. — (Do 25-richchya nezalezhnosti Ukrayiny).